

Nazım Hikmet, Af Mektubu ve Kemalizm

NAMAN BAKAÇ, 14 ŞUBAT 2021

<https://www.perspektif.online/nazim-hikmet-af-mektubu-ve-kemalizm/>

Kemalizmin gadrine uğramış, Komünist kimliğini şiirlerinde ve mahkeme savunmalarında ayan beyan ortaya koymuş bir şair, suçsuzluğunu ispat için suçlandığı fiilden çok neden Kemalizm'e, İnkılâplara, Türk Diline, Atatürk'ün eserlerine, mürteci ve vatan haini olmadığına dayanan bir argümanı kullanır? Yukarıda sayılan tüm bu değerlere kendisinin kalben inanmasının getirdiği bir hayal kırıklığından dolayı mıdır? Yoksa dönemin egemen kavram ve söylemi olduğu için bu retoriğe sığınarak kurtulma uyanıklığından mıdır?

“Kemalizm'den ve Senden adalet istiyorum. Bağışla beni. Başvurabileceğim en İnkılapçı baş sensin.” Bu satırlar Nazım Hikmet'in, af talep etmek üzere Atatürk'e yazdığı 18 Ağustos 1938 tarihli mektubundan bir alıntıdır.

Yazdığı şiirlerle Atatürk'e ve Millî Mücadeleye hararetle bir şekilde destek vermiş, *“Kuvâ-yi Milliye Destanı”*, *“Memleketimden İnsan Manzaraları”* isimli şiirleri başta olmak üzere Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ni işleyen mısralarda Atatürk'e methiyeler yazmış bir şairi Kemalizm'den ve Atatürk'ten af dilemeye iten neydi?

Nazım Hikmet; Türkiye Komünist Partisi'nin içinde aktif faaliyetlerde bulunmaktan tutun, Harbiyeli iken Türk Ordusunu “isyana teşvik” suçlamasına, Hopa'dan ülkeye kaçak girişine kadar bir dizi suçlamalardan dolayı yargılanmış, ceza almış ve hapis yatmış bir şair. Edebiyat eleştirmenleri ile edebiyat tarihçileri tarafından “Romantik Sosyalist” ya da “Romantik Devrimci” olarak anılan Nazım Hikmet, bu suçlamalardan dolayı aldığı yirmi yıllık cezası karşısında annesi ressam Celile Hanım ile birlikte 1938 yılında Atatürk'ten af dileyen mektuplar kaleme alırlar.

Mektup, Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunmaktadır. Mektubun bugünün Türkçesi ile çevrilmiş hali “Cumhur Reisi Atatürk'ün Yüksek Katına” diye başlar ve şöyle devam eder:

Türk Ordusunu 'isyana teşvik' ettiğim iddiasıyla 15 yıl ağır hapis cezası giydim. Şimdi de Türk Donanmasını 'isyana' teşvik etmekle töhmetlendiriliyorum. Türk inkılâbına ve senin adına and içerim ki suçsuzum. Askeri isyana teşvik etmedim... Deli, serseri, mürteci, satılmış, inkılâp ve yurt haini değilim ki bunu bir an olsun düşünebileyim. Askeri isyana teşvik etmedim. Senin eserine ve sana, aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim. Sırtıma yüklenen ve yükletilebilecek

hapis yıllarını taşıyabilecek kadar sabırlı olabilirim. Büyük işlerinin arasında seni bir Türk şairinin felaketi ile alakalandırmak istemezdim. Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul ettiyse, alınma vurulmak istenen bu 'inkılâp askerini isyana teşvik' damgasının ancak senin ellerinle silinebileceğine inandığımdandır. Başvurabileceğim en inkılâpçı baş sensin. Kemalizm'den ve senden adalet istiyorum. Türk inkılâbına ve senin başına and ederim ki suçsuzum.

1009277

CUMHUR REİSİ
ATATÜRKÜN YÜKSEK KATINA

Türk ordusunu "isyana teşvik" ettiğim "iddiasıyla" on beş yıl ağır hapis cezası giydim. Şimdi de Türk donanmasını "isyana teşvik etmekle" töhmetlendiriliyorum.

Türk inkılâbına ve senin başına and ederim ki suçsuzum.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Kör değilim ve senin yaptığın her ileri dev hamlesini anlayabilen bir kafam, yurdumu seven bir yüreğim var.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Yurdumun ve inkılâbçı senin karşında alnım aktır.

Yüksek askerî makamlar, devlet ve adalet, küçük, bürokrat ^{ve} gizli rejim düşmanlarıncı aldatılıyorlar.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Deli, serseri, mürteci, satılmış, inkılâb ve yurd haini değilim ki bunu bir an olsun düşünebileyim.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Senin eserin ve sana aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim. Sırtıma yüklenen ve yükletilecek hapis yıllarını taşıyabilecek kadar sabırlı olabilirdim. Büyük işlerinin arasında seni bir Türk şairinin felâketiyle alakalandırmak istemezdim.

Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul ettiyse alınma vurulmak istenen bu "inkılâp askerini isyana teşvik" damgasının ancak senin ellerinle silinebileceğine inandığımdandır.

Baş vurabileceğim en inkılâpçı baş sensin.

Kemalizmden ve senden adalet istiyorum.

Türk inkılâbına ve senin başına and ederim ki suçsuzum.

φ.
E
18 - VIII - 28 Nazım Hikmet
1/429

A	VII - 9
D	57
F	37

Nazım Hikmet'in Atatürk'e yazdığı 18 Ağustos 1938 Tarihli yazdığı orijinal Mektup

Mahkûmiyetine binaen bir insanın ülkenin en yüksek makamına veya yargısına durumunu tasvir eden bir mektup yazması doğal karşılanmalı. Nitekim bu tür mektuplar, zaman zaman, uluslararası kurumlara, nam salmış uluslararası yazar veya gazetecilere de yazılır. Geçmişte olduğu gibi bugün de bu tür örneklere rastlamak mümkündür.

Bu çerçevede, Mektubun yazılmış olmasından çok içeriğindeki üslup, dil ve talep edilen şeyin dayandığı argümana odaklanmak daha doğru bir yaklaşım olur. Böyle bakıldığında, Nazım Hikmet'in mektubunda yer alan üslup, dil, hitabet ve talebini dillendirirken dayandığı argümanlar, "Rejim Muhalifi" ya da "Romantik Devrimci" unvanlarına haiz bir insandan beklenmeyecek ölçüde naif, yakışksız hatta onur kırıcı bulunabilir.

Mektuptaki şu ifadeleri, bu yargının haksızlık ve/ya abartı olduğunu düşünebilecek okuyucuların dikkatine sunalım:

"Senin adına yemin ederim ki suçsuzum"

"Türk İnkılâbı adına yemin ederim ki suçsuzum"

"Ben mürteci, İnkılâp haini değilim ki, bunu (Orduya isyan suçunu kastediyor) bir an olsun düşünebileyim"

"Senin eserine ve sana, aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairim"

"Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul ettimse..."

"Başvurabileceğim en inkılâpçı baş sensin"

"Kemalizm'den ve senden adalet istiyorum"

"Türk inkılâbına ve senin başına and içerim ki suçsuzum"

Af Mektubunun Ardından Biriken Kimi Sorular

Kemalizmin gadrine uğramış, Komünist kimliğini şiirlerinde (Kızıl Orduya ithafen yazdığı şiirlerden Türkiye Komünist Partisi'nin ilk merkez komite başkanı Mustafa Suphi'nin öldürülmesi üzerine kaleme aldığı şiirlere kadar) ve mahkeme savunmalarında ayan beyan ortaya koymuş bir şairin, suçsuzluğunu ispat için suçlandığı fiilden çok neden Kemalizm'e, İnkılâplara, Türk Diline, Atatürk'ün eserlerine, mürteci ve vatan haini olmadığına dayanan bir argümanı kullanır? Yukarıda sayılan tüm bu değerlere kendisinin kalben inanmasının getirdiği bir hayal kırıklığından dolayı mıdır? Yoksa dönemin egemen kavram ve söylemi olduğu için bu retoriğe sığınarak kurtulma uyanıklığından mıdır?

Dönemin baskıcı ve otoriter iklimi mi onu bu satırları yazmaya itmiştir? Ya da Kemalizmin hararetli savunucusu Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesiyle "Tek Adam"ın ülkede cezayı da bağışlamayı da ver(dir)en gücünden medet umma amacı mı baskındır? Dönemin adalet dağıtma ya da ceza verme yolunun Kemalizm'den ve Atatürk'ten geçtiğini bilmenin bir sonucu dur denilemez mi?

Komünist faaliyetlerini yurtiçinde ve yurtdışında yapmak için bu şekildeki bir af dileme şeklini önemsiz bir detay addedip, asıl olan ideolojik faaliyetlerini gerçekleştirmek için bir tür takkiye yaptığı ileri sürülemez mi?

Bu ve buna benzer pek çok soru sıralanabilir. Belki de Mektup bu soruların ima ettiği hallerin genel bir bileşkesine yaslanmaktadır. Bu sorular şairin şiirine hanel getirmek veya halk ağzıyla kaleme aldığı gümbür gümbür şiirlere kara çalmak için sorulmadı. Dünyaca ünlü Türk Şairi olarak nitelendirilen bir şairin zaaflarının, hatalarının, çelişkilerinin perdelenmesine karşı, bilakis sahne perdesinin çekilmesidir yapılmaya çalışılan. Ancak, asıl olarak, askıda olan bu soruları, edebiyat tarihçileri ya da edebiyat eleştirmenlerinin dikkate almasının ahlaki bir tutum olduğunu da belirtmemiz gerekiyor.

Nazım Hikmet'in annesi ressam Celile Hanım'ın Atatürk'e yazdığı mektuba geçmeden önce, şu iki tarihsel bilgi notunu kayda düşmekte fayda vardır. Nazım Hikmet'in Ağustos 1938 yılındaki bu mektubun kaleme alındığı dönemde, Dersim'de büyük bir katliam yaşanıyordu (Dersim Katliamı: 1937 Mart ile 1938 Aralık). [1] Resmi rakamlara göre 14 bin insan öldürüldü. Mağaralarda insanlar dumanlarla zehirlendi. Dersim nehirlerinin adeta kırmızıya boyandığı şeklinde tasvir edilen tarihsel bilgiler ise hala tarih kitaplarında durmakta. Tüm bu bilgiler ışığında şu soru kaçınılmaz bir hale geliyor: Nazım Hikmet'in bu katliamdan haberdar olmadığı söylenebilir mi?

Ya da “Kuvayı Milliye Destanı” şiiri gibi olmasa da Dersim katliamına dönük yazdığı bir şiir ya da konuşması ya da yazılarının yayınlandığı *Orak-Çekiç Gazetesi*, *Resimli Ay* ve *Aydınlık Dergisi*’nde herhangi bir denemesi, makalesi, köşe yazısı var mı? Eğer varsa, Nazım Hikmet ile ilgili bugüne kadar yazılan tüm yazı, biyografi, makale ve portre yazılarının yeniden elden geçirilmesi gerekmez mi? Eğer varsa, tüm bu yazılar ve eserlerin güvenilirliği sorgulanmaya değer değil midir? Eğer yoksa, hümanist anlayışına dair bir sorgulamanın, en azından şüphenin hâsıl olması doğal olmaz mı?

İkinci tarihsel bilgi notu ise, Nazım Hikmet’in dedesi Mehmed Nazım Paşa’nın 1905 yılında Diyarbakır Valiliği yaptığı döneme ilişkin. Daha sonra Sivas ve Halep Valiliği de yapmış olan dedesi, bugünün deyiimiyle bir bürokrat idi. Diyarbakır’daki Hamidiye Alayının halka yaptığı zulüm, baskı, göç, mal gaspı, hayvan telefı, ırza tecavüz, çocuk cinayetleri gibi hadiseler yaşandığında Diyarbakır Valisi olan Mehmed Nazım Paşa’nın Kürtlere ve Ermenilere yapılanları önleyememesini Ziya Gökalp, “Şaki İbrahim Destanı” adlı kitabında şöyle işler:

Aldatarak Nazım Paşa’yı

Bir yıl gelip sardı bütün ovayı

Garb’ı Şark’ı düştü talan etmeğe

Diyarbakır ahalisi coştular

Küçük, büyük telgrafa koştular

Başladılar feryad, figan etmeğe

Nazım’ın anne-babasının ayrılmasından sonra dedesinin yanında çokça vakit geçirdiği, hatta şair olan dedesinin şiiri sevmesinde oldukça katkılarının olduğunu düşündüğümüzde, Nazım Hikmet’in Diyarbakır Valiliği yaptığı dönemde dedesinin bu zulüm, sürgün, baskı uygulamaları karşısındaki duruşundan haberdar olmaması düşünülemez. 1926 yılında dedesi öldüğünde aynı evi paylaşan Nazım Hikmet’in, iyimser bir yaklaşımla dedesinin anlatmamış olduğu varsayılsa bile, 1915 Ermeni Tehciri’nden ve öncesinde bölgede yaşanan zulümlerden haberdar olmaması mümkün mü?

Övgü Dolu Şiirlerine Rağmen Kemalizm'den Gelmeyen Adalet

Nazım Hikmet'in 1922 yılındaki Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nden haberdar olduğu ve hatta bu muharebeyi işleyip, Atatürk'e övgüler dizdiği şiiri kitaplarında mevcuttur. Yazdığı af mektubu pratikte etkisini göstermemiş olacak ki, ya da kimi kaynaklara göre [2] bu mektup Atatürk'e hiçbir zaman ulaşmamış olacak ki, Nazım Hikmet cezaevine girer ve Demokrat Parti döneminde çıkarılan bir af ile kurtulur.

Şairin Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ni ve Atatürk'ü anlattığı övgü dolu şiirinden bir kesit:

Sarışın bir kurda benziyordu.

Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.

Yürüdü uçurumun başına kadar,

eğildi, durdu.

Bıraksalar

İnce, uzun bacakları üstünde yaylanarak

ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak

Kocatepe'den Afyon ovasına atlayacaktı

Nazım Hikmet'in 1922 Tarihli bu şiiri ile 1938 yılında yazdığı Af mektubuna kadar geçen süre içerisinde, zaman zaman da olsa Millî Mücadeleyi, Atatürk İnkılâplarını, Kurtuluş Savaşı ve sonrasındaki kimi muharebe ve cepheleri ele alan şiirlerinin olmasına rağmen; Bursa, Çankırı ve Sultanahmet cezaevlerinde on iki yıl boyunca kaldığını biliyoruz. Bu bilgi, yazdığı övgü dolu şiirlere ve af dilenmesine rağmen, kendisinin ifadesiyle "Kemalizmin Adaleti"nden nasiplenmediğini de ortaya koyar.

Nazım Hikmet'in Annesi Celile Hanım'ın Af Mektubu

Nazım Hikmet, sergilediği tüm çabalara rağmen, Annesi ressam Celile Hanım da aynı yıl içerisinde Atatürk'e oğlunun affını içeren bir mektup kaleme alır.

Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım'ın 1938 yılında el yazısı ile Atatürk'e yazdığı Mektubun bugünkü Türkçe versiyonu şu şekilde:

Gazimiz... Size iki kez geldik. Teyzezademin ve Fuat Paşa'nın çok selamı var. Sizin çok merhametli olduğunuzu söylüyorlar. Affi hususinizi istiyoruz. Yarattığınız Türk lisanının kıymetli bir hizmetkârı olan Nâzım'ı bağışlayın! Hapislere her gün ah alarak üzülmeye mâni olun. Bu husustaki delaletinizi bizden esirgememenizi rica ederiz.

Enver Paşa Kızı Celile.

11543 (144-2) 19590

A	VI-7-2
D	87
F	3-32

Şayim Bayim !

Atamıza, oğlum
şair Nazım Hikmet'in, istihkam mektubunu
saktım etmiş üzere, mekhum Jamil Bifak
eşi, hengiremler, size ike defa geldik.
Eyyezadem, Ali Fuat paşanın selâmı var.
ne kadar merhametli olduğunuzu söylüyor.
Nazımın Atamıza yazdığı mektubu, kendisine
okumanızı istihkam ederiz: affi hususî istiyoruz.
Atamızın yarattığı Türk lisanı namına,
o lisanın kıymetli bir hizmetkârını,
bize bağışlasın; hapislere, bigün ah olarak,
ürütülmesine mâni olsun, yarattığı
Tarihî altın kalemlerle yazacaklardan birini
mahaf etmişisin.

Bayim, bu hususta, delaletimizi
bizden dirig etmemenizi rica
ederiz.

Enver paşa kızı
Celile

adn.

Celile

Efekt bey o'dak no = I
cevizlik
Hadiköy

F

18. 11. 38

Nazım Hikmet'in Annesi Celile Hanım'ın oğlunun affi için Atatürk'e Yazdığı Mektup

Hazinlikle, Kabili İzah Olmayan Bir Tablo

Mektupta yazılı olan “Enver Paşa’nın Kızı” ile hangi Enver Paşa olduğunu biliyoruz değil mi? Yine mektupta geçtiği gibi Teyzezadesinin kim olduğunu da biliyoruz değil mi? Mektupta hem Teyzezadesinin selamını iletiyor (belli ki dönemin kudretli isimlerinden biri) hem de mektubun sonuna kimin kızı olduğunu vurgulama ihtiyacı hissediyor Celile Hanım. En azından buradan da Kemalizmin kudretli simalarının af için anılmaya değer görüldüğü ya da kulanılmaya ihtiyaç olduğu apaçık ortada. Atatürk’ün Selanikli doğumlu olduğu bilgisinin yanına, Nazım Hikmet’in 1902 Selanikli doğumlu olmasını, yanısıra dedesinin Selanik Valiliği yaptığı döneme ilişkin uygulamalarını ve dahası dönemin mektupta da geçen kudretli Kemalist simalarının referans olarak kayda alınmasını topladığımızda, Kemalizm hattı üzerinden af diplomasininin dokunduğunu söylemek abartı bulunmaz herhalde.

Sınıfsallığı yerle yeksan etmek için hayatını ortaya koyduğunu dillendiren bir komünist şairin, Kemalizm gibi sınıfsal ve ideolojik bir zihniyetten ve dönemin kudretli Kemalist simalarından medet umması çelişkili mi görülür yoksa “komünist olmak Kemalist olmaya mâni değil ki” argümanı ile çürütülmeye mi çalışılır, bilemiyoruz. Mezkûr tartışma ne kadar sürdürülürse sürdürülsün, Kemalizm-Komünizm arasındaki inorganik ilişkiyi bir kenarda tutmak kaydıyla, meselenin Nazım Hikmet’in karakter dünyası ile ilgili payını da yabana atmamak gerekir.

Nazım’ın güçlü, ünlü, büyük bir şair olması bahsi diğer, lakin pragmatizminden dönemin bir-biriyle çatışan Sovyet Sosyalist liderlerine olan bağlılığındaki zikzaklarına (önce Troçki’ye methiyeleri, ardından Leninci çizgisi, Lenin’in ölümünden sonra da Stalin’e övgü dolu şiirleri ile bağlılığı) kadar bir dizi alanda, bu karakter haritasının etkili olduğu söylenebilir.

Nazım Hikmet, 1931 yılında yazdığı bazı şiir ve manzumelerde (Jokond ile Si-ya-u, Varan 3, Sesini Kaybeden Şehir) komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle mahkemeye verilir ve 7 Mayıs 1931 tarihinde 2. Ceza Mahkemesi’nde davası görülür. Savunmasında “Ben komünistim. Hem de sapına kadar komünist bir şair ve daha mükemmel olmağa çalışıyorum...” şeklinde sözler sarfeder. Bu savunmadan ve 1938 tarihli Atatürk’e yazdığı mektup ile Kemalist kadrolar üzerinden yürütülen af diplomasinden mülhem şu çıkarsamaya varılabilir; sapına kadar komünist olan bir şairin Kemalizm’den adalet istemesi ve bunu görmemesi sadece hazinele izah edilemez.

Kemalist bir şairin Komünist olduğu için Kemalist düzen tarafından yargılanması ve cezalandırılması karşısında şairin Kemalist damarını öne çıkardığını görüyoruz. Kemalist damarını, salt af mektubunda değil, Dersim İsyanına dair omerta tutumundan dönemin ezilen halkları

olan Ermeni ve Kürtlere yönelik sürgün, tehcir, zulüm, baskı, şiddet gibi dramalara karşı sessizliğinde de görmek mümkün. Bu elbette, şairin şiirindeki epik ve lirik damara halel getirmez ama hümanist yönüne ciddi halel getirdiğini de kayıt altına almakta fayda var.

Nazım Hikmet'in pathos damarı güçlü görülebilir lakin ethos damarının güçlü olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

[1] Dersim İsyanı ile ilgili geniş bilgi için

bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Dersim_%C4%B0syan%C4%B1

[2] Prof. Dr. Zehra Aslan ve Prof. Dr. Mehmet Temel'in; *Hayatı, Sanatı, Mücadelesi ve Atatürk'e Sunulamayan Mektubu ile Doğumunun 119. Yılında Nazım Hikmet'i Yeniden Hatırlamak* makalesi.